

POLENS AFFÄRER

Av CUNCTATOR

Folkdemokrati

ÄREN EFTER kriget har man inte vetat så mycket om Polens affärer, då järnridån med sina stränga censurbestämmelser föll ned som en effektiv avskärmare. Under det senaste året har man emellertid fått uppleva en tidigare oanad frispråkighet från polsk press och enskilda individers sida. Statens hittills väl bevarade hemligheter: institutionernas skröplighet, förvaltningens förfall, förtroendemännens korruption, företagsledarnas okunnighet och statsfinansernas bankrutt. Allt har visats upp inför offentligheten med en bekännarlust, som för tanken till Augustinus och Rousseau. Tydligtvis har det till slut blivit något för mycket av det goda. Ty i de yttersta av dessa dagar kan man förmärka en viss skärpning av den formellt sett icke upphävda censuren. Men vad som sagts och ännu sägs är tillräckligt för att bilda en klarare uppfattning av de polska affärerna än tidigare.

De minnesgoda erinrar sig säkert hur Madame Alexandra Kollontay och hennes medhjälpare Vladimir Semjonov, i slutet av kriget, i Stockholm började förbereda västpressens korrespondenter på hur

det skulle se ut i de befriade öststaterna. Sovjetrepubliker skulle det på intet sätt bli. Men å andra sidan kunde man självfallet inte fortsätta med det föråldrade system av »borgardemokrati» som härskat tidigare. Det måste avlösas av ett system med »folkdemokrati». Dess grundläggande förutsättningar var 1) att det antidemokratiska feodala godsägarväldet och monopolkapitalismen avskaffades och 2) att kommunistiska partiet fick lika rätt att arbeta som andra partier.

Hur det gick är välkänt. Snart satt kommunisterna vid makten bl. a. i Polen. En av deras ledande män där var en viss Wladyslaw Gomulka. Han var ingen slavbunden efterföljare till Moskva, även om det inte var något att klaga på hans marxistiska renlärighet. Men han hade egna åsikter om hur det borde se ut i en folkdemokrati. Tillsammans med en av ledarna för Polska socialistpartiet, Stanislaw Szwalbe gjorde han upp en »tresektorplan» för den polska ekonomien. För det första skulle det finnas en nationaliserad storindustri. För det andra en bred sektor av kooperativ produktion och distribution. Och för det tredje en privat sektor för små-

industri, hantverk, småbönder och småhandlare. Planen kom aldrig till utförande. Stalin gjorde snart rent hus med både hrr Gomulka och Szwalbe och deras funderingar — delvis i förskräckelsen över det ti-toistiska avhoppet. Det var alltså 1948. Medan Gomulka fick vandra i fängelse sattes den trogne stalinisten Bierut i hans ställe som partisekreterare. För säkerhets skull sattes marskalk Rokossovski som chef för de polska trupperna. Och till polsk ekonomis överplanerare utsågs Hilary Minc, en man som man också kunde lita på. Samtidigt förklarades att folkdemokrati ingalunda var något mål. Det var bara ett medel, ett övergående stadium till den rena socialismen, till kommunismen i sovjetversion.

Produktionsplaner

När kamrat Minc tillträdde sitt ansvarsfulla värv stod Polen mitt uppe i en s. k. »treårsplan» (1947–1949). Den gick i stort sett ut på att reorganisera det förstörda näringslivet, bygga upp fabriker och framför allt sätta kommunikationsnätet i stånd och få fart på den viktiga kolbrytningen. Kontrollen över industrien skärptes successivt. Man började lägga huvudvikten vid tungindustrien. Lantbruket lämnades t. v. någorlunda i fred. Planen genomfördes i stort sett. Men investeringarna hade ej kunnat verkställas planmässigt, varför produktionsapparaten var starkt försliten vid periodens utgång.

Mincs stora uppgift blev emellertid sexårsplanen (1950–1955). Den hade främst två syften: *att* göra Polens sociala och ekonomiska struktur lika med Sovjetunionens, och *att* forcera landets industrialisering.

I planen räknade man med en betydande nylokalisering av industrien. Gamla rent agrara områden skulle få fabriker och industri-läggningar. Det låg i linje med den kommunistiska ideologien, ty därigenom skulle man få det starkare grepp om befolkningen, som följer av ökad industrialisering. Men man skulle också få en jämnare inkomstfördelning över hela landet.

Produktionsökningen för industrien sattes mycket högt. För hela industrien ca 160 procent. Jordbruksproduktionen skulle öka med ca 50 procent.

Planperioden hade emellertid knappast börjat, förrän koreakriget bröt ut (juni 1950). Innan dess hade Polen, i likhet med andra satelliter, inte fått tillverka vapen. Men nu gavs order från Moskva att en sådan produktion icke blott skulle sättas igång utan sättas igång med prioritet framför annat arbete. Ekonomien var redan innan hårt ansträngd av sexårsplanens omfattande industrialiseringsprogram. Nu blev den det i än högre grad. Trots allt fortsatte man — därtill tvingad av ryssarna — att i oförminskad takt bygga ut rustningsindustrien tills den i stort sett blev färdig årsskiftet 1955/56.

Men dessförinnan hade det inträffat en hel del. Stalin hade dött. Malenkov hade trätt till. Koreakriget hade tagit slut. Och en ny s. k. konsumtionsvänlig epok hade proklamerats från Moskva (nov. 1953).

De nya ekonomiska parollerna kom inte att få någon större betydelse för Polen. Dels därför att polackerna redan tidigare i all stillhet börjat — om man så får uttrycka sig — »maska» med den civila tungindustriproduktionen, därtill tvungna av svårigheter med råvarutillförsel, arbetskraft, investeringar och desorganisation inom transportväsendet. Någon väsentligare avlastning från denna produktionsgren kunde därför inte ske. Dels berodde det på att ryssarna obönhörligt fordrade högsta aktivitet inom vapenindustrien, vilket utan tvivel ledde till att den produktionskapacitet som eventuellt kunde frigöras snabbt engagerades i vapenindustrien. Och slutligen berodde det på att den s. k. konsumtionsvänliga epoken fick ett brått slut i och med Malenkovs entledigande (febr. 1955). Moskva utfärdade nya energiska paroller att en hårdare koncentration på tungindustrien måste genomföras.

Polen var emellertid redan 1953/54 i starkt behov av en förbättrad levnadsstandard. Livsmedelssituationen var bekymmersam, bostadsnöden oroväckande. Jordbruksprogrammet hade kört fast. I sexårsplanen hade man räknat med att jordbruksproduktionen skulle höjas

med 50 procent. Ännu under de första fyra åren av planen hade man emellertid bara lyckats höja den med knappa 10 procent. Det tidigare spannmålsexporterande Polen fick börja importera spannmål. Det var uppseendeväckande att en lantbruksbefolkning på 12 miljoner ej var i stånd att livnära landets övriga 14,5 miljoner.

Orsaken till detta var att regeringen i hög grad hade negligerat investeringarna i jordbruket till förmån för industrien. Men det berodde också på att bönderna tredskades. De ville inte vara med om kollektiviseringen, som de ansåg leda till att de ej fick rimlig lön för sitt arbete. Regeringen gjorde heroiska försök att få bönderna med sig. Den lovade höja investeringarna i jordbruket med 80–100 procent. Men bönderna framhärdade och i juli 1955 beslöt kommunistpartiet stoppa kollektiviseringen tillfälligtvis. Men man lovade komma igen, ty kollektivisering är något som man i en kommunistisk ekonomi inte får bortse från.

Regeringen försökte också att med andra medel förbättra levnadsstandard och höja realinkomsten. Den laborerade vid upprepade tillfällen med höjda löner och sänkta priser, men utan påtagligt resultat. Med undantag för vissa smärre förbättringar förblev livsmedelssituationen i stort sett oförändrad. Bostadsnöden förvärrades.

Man märkte emellertid att det började röra på sig. Förutom att

kollektiviseringarna för tillfället inställdes proklamerade regeringen en positivare politik gentemot hantverkarna (nov. 1954): De skulle få skattelättnader, finansiellt bistånd och möjlighet att utvidga rörelsen.

Ökande bekymmer

Under 1955 tilltog bekymren för den polska regeringen. Centralplaneringen råkade i olag. Och man lyckades inte få någon enighet till stånd om den femårsplan som skulle träda i kraft på nyåret 1956. Mot slutet av 1955 visade sig tecken till avsocialisering av detaljhandeln.

Det officiella slutomdömet om 6-årsplanen andades emellertid belåtenhet och tillförsikt. Den tidigare industriella efterblivenheten hade övervunnits, hette det. Den följande femårsplanen — som man f. ö. varken visste ut eller in om — skulle fullborda industrialiseringen.

Det råder inget tvivel om att man uppnått betydande resultat på det industriella området. Plantalen för industrien överträffades i stort sett. I stället för den beräknade produktionsökningen på 160 procent för hela industrien, uppnådde man 180 procent. Det låg en hel del sanning i vad man från officiellt håll sade, att Polen passerat Italien och snabbt närmade sig Frankrike ifråga om industriell produktion per capita. Det gällde alltså kvantiteten. Om kvaliteten yttrade man sig ej.

Regeringen var emellertid medve-

ten om att allt inte stod väl till beträffande levnadsstandarden — den väntade produktionsstegringen på 50 procent inom jordbruket hade stannat vid 20 procent — och upprepade med jämna mellanrum att den borde höjas.

Därmed steg man in i det dramatiska året 1956. I mars avled den stalinistiskt orienterade Bierut under ett besök i Moskva.

Bierut efterföljdes som partisekreterare av den tidigare ävenledes stalinisttrogne Ochab. Snedvridningen av det ekonomiska livet framstod klart för denne. Han medgav öppet att disproportionen mellan industri och lantbruk snabbt måste rättas till, och förklarade att arbetarnas levnadsstandard måste höjas. För vilken gång i ordningen detta officiellt proklamerades är svårt att säga. Samtidigt förklarade han att det inte fanns någon möjlighet att tillfredsställa befolkningens behov av kött och fettvaror. Potatisen var det också klenst beställt med. Men spannmål kunde man nog importera västerifrån.

Oron bland arbetarna tilltog och för att stilla den genomförde regeringen löneökningar för 3,3 miljoner arbetare med sammanlagt 7 miljarder zloty, som kom att förtrycka årets budget. Det gav emellertid inte något resultat. Oron fortsatte. Från flera håll höjdes krav på att den tidigare utstötta och fängslade partisekreteraren Gomułka skulle återinsättas. Förvirringen och osäkerheten gjorde sig

allt tydligare märkbar hos de makt-havande. En taxistrejck utbröt i Krakow utan att myndigheterna reagerade. Något sådant hade aldrig tidigare kunnat inträffa. De sista dagarna av juni kom så de allvarliga upploppen i Poznan. Deras direkta utlösning hade förorsakats av omläggningar av lönesystemet vid fabriker där, vilket resulterade i sänkta reallöner och gjorde levnadsbetingelserna än besvärligare för arbetarna. De makt-havande skylldes först på utländska provokatorer, men ändrade sig snabbt och medgav öppet, att levnadsstandarden varit alltför låg och väckt »berättigad vrede hos arbetarna».

I pressen påbörjades en intensiv kritik av alla missförhållanden, vilken på sina håll tog formen av direkta angrepp på själva det kommunistiska systemet. Detta var något i och för sig oerhört. Man hade visserligen tidigare — särskilt i ekonomiska frågor — sagt elakheter till varandra, tillvitat varandra inkompetens, oduglighet och bristande folkskoleunderbyggnad. Det tillhör s. a. s. den kommunistiska umgängestonen. Men ingen hade hittills vågat kritisera själva det sakrosanta systemet.

Det gick så långt, att t. o. m. centralkommittén, som sammanträdde till sitt VII. plenum (18–28. 7. 1956) greps av bekännarnit. Den fastslog att sexårsplanen visserligen i stort sett gått i lås. Men på flera viktiga områden hade man ej lyckats. Kvaliteten på produkterna hade i

många fall varit dålig. De uppnådda resultaten hade dessutom vunnits på bekostnad av levnadsstandarden. Till en del skylldes man på att det internationella läget (Korea, Vietnam) hade tvingat Polen att bygga upp en stor kapital- och arbetslukande rustningsindustri. Man sade inte direkt att det var Sovjet som hade tvingat Polen, men meningen var tämligen uppenbar. Dessutom hade man begått svåra principiella misstag beträffande fördelningen av investeringar till industri och jordbruk. Allt detta skulle rättas till i den nya femårsplanen.

Det är inget att förundra sig över att ryssarna blev förskräckta. De skickade omgående Bulganin med specialflyg till Warszawa, där han inträffade under pågående sammanträden och allvarligt varnade för kätterska tankegångar.

Man kan knappast säga att den plötsliga interventionen gjorde någon verkan. I varje fall inte den åsyftade. Ty nu följde som en direkt anslutning till plenarsammanträdet beslut en rad liberaliseringsåtgärder: privat detaljhandel tilläts i vissa branscher, hantverket fick förnyade lättnader. Investeringarna skulle skäras ner, och fördelningen av dem skulle ändras med påtaglig förskjutning till förmån för bättre levnadsstandard.

I september skickade man en ekonomisk delegation till Jugoslavien för att studera dess variant av socialismen. Det dröjde inte länge efter dess hemkomst, förrän det

meddelades, att de polska arbetarna »spontant» beslutat omorganisera sina företag efter friare jugoslaviskt mönster. Ändringar började vidtagas i arbetslagstiftningen. Arbetarna skulle få en viss självstyrelse i företagen.

Det gick emellertid inte att stoppa revoltstämningen bland arbetare och studenter. Pressen blev allt frispråkigare. Kravet på »avstalinisering» skärptes. Polen måste gå »sin egen väg till socialismen», hette det.

Situationen — såväl den politiska som ekonomiska — blev alltmer besvärlig för regeringen. Partisekreteraren Ochab, som klart insåg faran i läget, tog upp förhandlingarna med den i april rehabiliterade Gomulka, vars popularitet varit i ständigt växande, och föreslog honom att återinträda i centralkommittén. Gomulka ställde långtgående krav på reorganisering av det ekonomiska livet.

Gomulkas ekonomiska program

I oktober avlöste händelserna varandra med dramatisk snabbhet — icke utan inslag av bister komik — när t. ex. de ryska ledarna med Chrusjtjov i spetsen kom flygande till Warszawa för att hindra vad de misstänkte vara början till en polsk utbrytning ur Östblocket. De fick som bekant återvända med mer eller mindre oförrättat ärende. Rokossovski avpolleterades som chef för de väpnade styrkorna. Gomulka blev partisekreterare och en av hans

första åtgärder blev att hålla ett programtal. Det koncentrerades på ekonomin.

Han började med att lovprisa de industriella resultat som man uppnått. Men, frågade han, på vilket sätt hade det gått till? Han tog den för landets ekonomi så viktiga kolproduktionen som exempel. Produktionsökningen hade vunnits genom ett övermått av overtidsarbete och kommendering av militär och fångar till gruvorna. Effektiviteten hade sjunkit med 7,7 procent från 1949 till 1955. Jämförde man med 1938, så var produktionen 38 procent lägre per dag och arbetare. — Fabriker hade byggts med insats av oförsvarligt höga investeringar. De producerade undermåliga varor till orimliga kostnader. — I stället för till en planerad höjning av levnadsstandarden hade sexårsplanen lett till att man nu stod inför ekonomiska svårigheter som växte dag för dag. »Betydande investeringskrediter för utbyggnad av industrin», sade han vidare, »har bragt oss till den insolvente bankruttörens situation». Man hade fått göra anstånd med betalningarna. Under hela 1957 skulle Polen vara tvunget att leva på utländska krediter, var man än kunde få dem. Men inte nog med detta. Planeringen hade varit så felaktig, att »ännu idag (dvs. okt. 1956) anländer beställda maskiner och utrustning till saker som redan för länge sen avförts ur planeringen».

Betalningsbalansen hade blivit

starkt negativ. För innevarande femårsplan beräknades ett stort deficit, trots moratorium och betalningsanstånd till nästa femårsplan med hälften av den skuld som förföll till betalning innevarande planperiod. Tidigare hade myndigheterna icke med ett ord berört dessa svårigheter, framhöll han.

På lantbruksområdet hade sexårsplanen misslyckats helt. Kollektiviseringen hade icke på långt när kunnat genomföras. De kvarvarande privata gårdarna hade visat sig vida överlägsna kolchozer och statsjordbruk. Produktionsmässigt låg de privata gårdarna 16,7 procent över kolchozerna och 37,2 procent över statsjordbruken, trots att de senare åtnjutit orimliga subventioner.

Gomulka riktade vidare angrepp mot hela den ekonomiska planeringen, som snedvridits genom att *en* näringsgren (tungindustrien) gynnats med investeringar på andras bekostnad. Den officiella bilden av det ekonomiska livet var helt oriktig. Statistiken hade tillrättatlagts, och den förmånliga bild man fick av siffrorna motsvarades icke av verkligheten, som var katastrofal.

Många fabriker utnyttjade icke sin kapacitet. Råvarubasen var för liten. Arbetsstyrkan var ofta orimligt stor. Lönehöjningarna hade icke kunnat täckas med motsvarande varumängd. »Bågen har blivit spänd till bristningsgränsen.»

Man kunde inte lova arbetarna

någon snabb förbättring av levnadsstandarderna, fortsatte han. Arbetsproduktiviteten måste höjas och produktionskostnaderna sänkas. Man skulle försiktigt göra försök med arbetarsjälvförvaltning vid vissa företag, och arbetstakten skulle stimuleras bl. a. i kolgruvorna genom ett slags premieringsystem, om planmålen överskreds. Likvidering av s. k. förvaltningsutväxter skulle snarast företagas. Prisberäkning och prissättning måste genomgående göras korrekta. Det hade härskat en falsk föreställning om att allmänna prisnormer icke gällde för socialistisk produktion. Priserna hade satts helt godtyckligt, ibland *under* produktionskostnaderna. Det hittillsvarande prissystemet måste ändras och priserna sättas efter kostnaderna. »Varje produktion måste byggas på en verklig ekonomisk bokföring och icke på en fiktiv».

Hantverket måste stimuleras. Ruinerande särbeskattning måste upphävas. Kollektiviseringen av jordbruket finge endast ske frivilligt.

För att stimulera produktionen kunde man tänka sig »en konkurrens mellan vårt parti och bondepartiet och mellan alla dem som sträva efter en förstärkning av det socialistiska systemet». Även med den katolska framstegsvänliga rörelsen kunde man tänkas ha en stimulerande konkurrens. »Det är dumt att tro», sade han, »att blott kommunister kan bygga upp so-

cialismen, dvs. endast personer med materialistisk samhällsuppfattning».

Det var alltså »eine grausame Salbe». Får man tro denne store sanningssägare, när man skall bedöma de polska affärerna, kommer man närmast att tänka på den gamla danska historien om företaget som »gikk bedre og bedre til det gikk i kuld».

Liberaliseringar

Talet verkade som en appell till nya liberaliseringssträvanden. Bönderna började alltmer att upplösa de avskydda kolchozerna, trots regeringens ivriga uppmaningar att vänta åtminstone till årets skörd vore bärgad. Samtidigt påbörjades emellertid arbetet på en lag, som skulle upphäva begränsningen av böndernas äganderätt till sina gårdar.

Hantverket började skjuta fart. Men det var inga småhantverkare, som repat mod och fått förtröstan på framtiden, utan ingenjörer och tekniker, som under hantverkets täckmantel började starta verkstäder och småindustri. Småhantverkarna var försvunna, och när någon frågade en initierad polsk ekonom vart dessa hedersmän tagit vägen, svarades det att »de sitter som direktörer i de statliga företagen och visar ingen lust att återvända till sitt gamla näringsfång».

Under sitt plötsliga besök i Warszawa i oktober hade de sovjetiska ledarna inbjudit Gomulka och pre-

miärminister Cyrankiewicz till en konferens i Moskva. Cyrankiewicz, som är den mera sluge och habile av de två, rådde Gomulka att dra ut på tiden för besöket och först ställa ryssarna inför nya fullbordade politiska fakta. Men redan i mitten av november kom de iväg, förmodligen tvingade av den akuta livsmeldskris, som inträffade under hösten. Skörden hade misslyckats. Den inbragte 3 miljoner ton spannmål mindre än beräknat.

Gomulka gjorde klart för ryssarna — utan tvivel i sedvanliga ordalag som inte kunde missförstås — att snabb hjälp vore av nöden för att förhindra en fullständig ekonomisk kollaps, vilken ofelbart skulle leda till diskreditering av hela det kommunistiska systemet. Ryssarna förstod, och beviljade Polen varukrediter på 700 miljoner rubel (\$ 175 miljoner) och lovade sända 1,4 miljon ton spannmål, likaledes på kredit. Samtidigt tog Gomulka upp frågan om de polska kolleveranserna till Sovjet.

Kolet är Polens viktigaste exportvara. Under 1955 och 1956 betalades ca 45 procent av landets införsel med exportinkomsterna på kolet. När Gomulka var partisekretär i första omgången hade man gjort goda affärer med Väst i kol och skaffat sig god västvaluta. Stalin gjorde slut på detta och fordrade kolet för Sovjets och satelliternas räkning. Och så började högst avsevärda kvantiteter kol årligen rulla österut (ca 19 miljoner

ton, när det var som mest, 1953). Priset låg långt under världsmarknadspriset. När det internationella kolpriset låg vid 12–16 dollar per ton, betalade ryssarna ca 1,25–3 dollar. Gomulka klagade nu bittert över de förluster som Polen gjort på detta under en lång rad av år och fick slutligen ryssarna med sig på en justering av priserna från 1946–1953 på så sätt, att Polens hela skuld, som ackumulerats sedan 1949, ca 2,1 miljarder rubel (\$ 525 miljoner), ströks i avräkning mot prisjusteringarna.

Nyåret 1957 gick in under dystra auspicer. Fjölårets produktionsresultat blev inte gott, även om det långt ifrån var katastrofalt. Skörden var dålig och industriproduktionen hade minskat ökningstakten (ökning 1955 11,5 %, 1956 9,9 %). För första gången efter kriget märktes emellertid en snabbare ökning av konsumtionsvaruproduktionen än av kapitalvaruproduktionen. Det finansiella läget var mer än ansträngt. Polen skulle, som redan nämnts, enligt Gomulka få leva på lån utifrån under hela 1957.

Handelskrig

Situationen blev inte heller bättre av att ett formligt handelskrig utbröt i december 1956 mellan Polen å ena sidan och Sovjet och de övriga satelliterna å den andra. Orsakerna var mångahanda. En av de viktigaste var att Polen höll på att spränga ramen för Komekons planeringar.

Komekon, eller som det officiellt heter »Rådet för ömsesidig ekonomisk hjälp», är ett slags motsvarighet inom Östblocket till det västliga OEEC. Dess uppgift är att samordna östblocksekonomin: handelsutbyte, råvarudistribution, produktionsuppdelning, investeringsfördelning, utbyte av vetenskapliga, tekniska och ekonomiska data. I maj 1956 hölls i Östberlin ett av Komekons mera betydande sammanträden. Man drog här upp riktlinjer för den ekonomiska samordningen under 1956–1960. Polen pressades ganska hårt beträffande leveranser av vissa artiklar, och sökte senare på året få en modifiering till stånd, ofta genom tämligen egenmäktigt förfarande. Några exempel är belysande.

Misshälligheterna med Tjeckoslovakien började med att polackerna minskade sina avtalsenliga leveranser av kol och dessutom krävde betalning i västvaluta för att kunna köpa maskiner i väster. Samtidigt hävde de vissa kontrakt och förklarade att maskiner som ingick däri var undermåliga.

Grälet med Östtyskland hade delvis annan bakgrund. Som ett slags avbetalning för de tyska provinser, som tillades Polen efter kriget, hade Stalin förpliktat polackerna att under icke närmare bestämd tid leverera kol och en del andra produkter utan betalning till Östtyskland. Polackerna stoppade nu dessa s. k. kreditleveranser och krävde normala priser och normalt handels-

avtal. Östtyskland svarade med att avbryta alla leveranser av maskiner till den polska industrien. Sovjet ingrep slutligen och lovade att i viss utsträckning förse Östtyskland med kol ur egna förråd.

Förbindelserna med Sovjet var i stort sett inte bättre. Polackerna förklarade plötsligt, att de inte tänkte leverera ett par 10 000-tonnare som ryssarna beställt, därför att de behövde dem till sin egen flotta. Orsakssammanhanget i vad som nu hände är ej helt klart, invävt som det är i konflikten med de båda andra länderna. Det ser emellertid ut som om ryssarna svarat med att ålägga Östtyskland att ej leverera de beställda maskinerna till de ifrågavarande fartygen. Polackerna knappade då in koksleveranserna till den östtyska stålindustrien, vilket ledde till att Sovjet i sin tur minskade järnmalmsleveranserna till den polska järn- och stålindustrien. — Medan allt detta pågick, sonderade polackerna möjligheten för kredit västerut.

Normalare förbindelser

Det såg ett ögonblick ut som om Polen sökte bryta sig ut ur den östliga ekonomiska enheten. Det första tecknet på att så ej var fallet, utan att Polen fortfarande accepterade den östliga samordningen, kom i och med att Polen deltog i Komekons möte för standardisering av verktygsmaskiner i slutet av januari i Prag. Det var en vecka efter

det Gomulka hade vunnit sin stora valseger med böndernas och kyrkans hjälp (20.1.1957). Senare följde en Komekonkonferens i Warszawa i april, som behandlade järnvägarnas elektrifiering i Östblocket.

Så småningom normaliserades förbindelserna och nya handelsfördrag ingicks mellan de tre länderna. I samband med dessa fick Polen låna av Sovjetunionen 100 miljoner, av Östtyskland 400 miljoner och av Tjeckoslovakien 100 miljoner, allt räknat i rubel. Samtidigt hade polackerna förbättrat sina relationer västerut och lyckats få låna pengar även där: av Förenta Staterna 95 miljoner dollar, från Frankrike 30 miljoner dollar plus en privatkredit på 2,6 miljoner, från Italien privatkredit på 3 miljoner dollar, från Västtyskland privatkredit på 8 miljoner dollar, från Österrike 5 miljoner dollar och mindre krediter från Canada och Storbritannien.

Frampå försommaren hade det värsta ekonomiska ovädret blåst över inom blocket. Polen ingick ett fördrag med Tjeckoslovakien (maj), vilket ledde till att ett permanent ekonomiskt samarbetsorgan upprättades mellan de båda länderna. Kommittén är relativt självständig i förhållande till Komekon. Därmed torde den administrativa grunden vara lagd till det från båda länderna sedan länge eftertraktade mera självständiga samarbetet.

Ungefär en månad senare (slutet

juni) sammanträdde Komekons plenarförsamling i Warszawa för att lappa ihop vad Polen ställt till med. Besluten från berlinmötet i maj förra året hade helt kullkastats. Man beslöt nu principiellt, att samordning och planering var av vital betydelse för socialistisk uppbyggnad av länderna. Koordineringen skulle fortsätta. Men man nöjde sig inte längre med femårsperioder utan började räkna med 10–15-åriga planperioder för viktigare näringsgrenar.

Efter detta Komekonmöte torde man kunna säga att ryssarna inte behöver hysa några farhågor för någon förestående polsk ekonomisk utbrytning ur blocket.

På utrikesekonomiens område hade Gomulka nu vunnit betydande framgångar: han hade skaffat krediter, han hade fått handelsavtalen med öststaterna baserade på världshandelspriser, kolexporten till de »socialistiska länderna» skulle skäras ned med ca 30 procent, maskinexporten skulle öka till dessa länder och Polens ekonomiska förbindelser med Väst var i princip godkända.

Men på det inrikesekonomiska området stod det inte lika väl till. Gomulka hade efter sitt makttillträde vidtagit ett flertal liberaliserande och »avstaliniserande» åtgärder, både på det politiska och det ekonomiska området. Stalinistiska partifunktionärer entledigades. Hemliga polisen upplöstes. Censurbestämmelserna lättades till grän-

sen för upphävning. Politiska fångar lössläpptes, bl. a. kardinal Wyszynski. Böndernas självtagna rätt att upplösa kolchozer betraktades med jämnmod. Detaljhandel och hantverk fick drägliga villkor. Han lössläppte krafter som skulle visa sig besvärliga att tygla.

Gomulka bör inte heller ha betraktat denna utveckling med alltför stor belåtenhet. Hans grundåskådning förefaller att trots allt vara relativt renlärt marxistisk. Det är möjligt att hans mera frihetsvänliga attityd i början varit påtvingad av omständigheterna. Dels var han nödsakad att i den givna situationen alliera sig med de två andra mäktiga, icke-marxistiska grupperna: kyrkan och bönderna. Dels var han — av programtalet att döma — övertygad om att det kommunistiska ekonomiska systemet genom felplaneringar hotade att bryta samman och krävde moderingar.

Hårdare linje

Sedan kyrkan och bönderna förhjulpt honom till den stora valsegern den 20 januari 1957, visade sig emellertid tendenser i ledningen som pekade bort från den tidigare liberaliseringen. På det ekonomiska området gick Gomulka till anfall mot de nybildade *arbetarråden* i fabriker. Dessa råd var ursprungligen avsedda att efter jugoslaviskt mönster bilda ett slags rådgivande driftsledning och i viss mån handlägga frågor angående produktion,

finansiering, person- och lönepolitik. Vid flera fabriker misslyckades råden redan från början. På andra ställen, särskilt inom byggnadsbranschen, visade de sig målmedvetna. I april angrep Gomulka råden för »anarko-syndikalistiska» tendenser. Dess medlemmar saknade behövliga insikter, sade han. Verksamheten hotade i många fall den centrala planeringen. Detta torde vara riktigt. På flera håll hade råden visat en direkt fientlig inställning mot centraldirigeringen. Men det var troligen icke blott farhågor för rådets menliga inverkan på den ekonomiska centralplaneringen, som förmådde Gomulka till denna aktion, utan även rädsla för att råden skulle kunna utvecklas till politiska konkurrenter med partiet.

Även om man får betrakta dessa Gomulkas åtgärder som en naturlig följd av hans marxistiska övertygelse, får man inte bortse från att de till stor del även torde ha företagits för att avbalansera det spända förhållandet till Sovjet. Samma vilja gav det tal uttryck för, som han höll till arbetarna i Poznan den 5. juni. I detta prisade han Sovjetunionen som Polens störste och tillförlitligaste handelspartner och som den enda garanten för Oder-Neisse-linjen.

Vid det IX. centralkommittémötet, som sammanträdde den 17. maj, blev Gomulka häftigt angripen av de stalinistiskt orienterade fraktionerna, men lyckades icke blott av-

värja angreppet utan även vinna dominans över oppositionen. Sedan detta lyckats för Gomulka har man emellertid märkt en förnyad tendens till liberalisering, även om kursen är mycket vacklande och försiktig.

Detta har fört med sig flera besvärande konsekvenser. Bl. a. ohämmade krav från arbetarna på lönehöjningar, vilka visserligen icke kan anses oskäligen ur levnadsstandardssynpunkt, men som av stats- och företagsekonomiska skäl varit helt omöjliga. För att genomdriva sina krav har arbetarna tillgripit sin återinförda strejkrätt, som regeringen i det längsta respekterat men slutligen mött med våld som t. ex. i Lodz i augusti. Där arbetarna ej har kunnat etablera öppna strejker, har de bromsat produktionen genom frånvaro. Så uppges frånvaroprocenten i det stora järn- och stålverkskombinatet Nowa Huta vara ca 15 procent.

Trots de ihållande svårigheterna med arbetarna blev produktionsresultaten för första halvåret bättre än väntat. Man bör dock hålla i minnet att årets plantal är starkt reducerat i förhållande till föregående år.

Tendensen att allvarligt söka förbättra levnadsstandarden håller i sig. Det återspeglas bl. a. i den revision av innevarande femårsplan som man nyligen blivit färdig med, där investeringarna för tungindustrin synes reduceras — i varje fall för järn- och stålindustrin — och

ökas för konsumtionsvaruindustrien.

Även tendensen till liberalisering inom näringslivet fortsätter. Ställföreträdande premiärministern Jedryszowski har vid flera tillfällen framhållit att man måste genomföra en decentralisering av den centralplanerade industrien och ge företagen större självständighet. Detta kan naturligtvis hänga samman med att Sovjet börjat försöka något liknande, men det förefaller som om polackerna vore beredda att gå ännu längre. Jedryszowski poängterar nämligen, att en av de viktigaste frågorna i decentraliseringsproblemet är arbetarrådets ställning. Detta pekar — trots att polackerna f. n. med emfas förkunnar sin trohet mot Moskva i alla väsentliga delar — mot ett jugoslaviskt mönster, som avviker från det sovjetiska. Men samtidigt varnar han för arbetarrådets ansvarslöshet. De hade under första halvåret pressat upp lönerna mer än produktionen stigit. Arbetsdisciplinen var svag och frånvaroprocenten var »fruktansvärd». Det är således med en viss oro som man betraktar denna utveckling.

En oviss framtid

Kastar man blicken tillbaka över de senaste årens polska affärer erbjuder de i många avseenden en bild av förvirring och osäkerhet, men man kan likväl spåra vissa orsakssammanhang bland växlande framgångar och misslyckanden.

Inrikesekonomiskt sett har Polen gjort högst betydande framsteg inom tungindustriproduktionen. Konsumtionsvaruproduktionen har emellertid släpat efter i förhållande till folkets behov, och lantbruksresultaten har tidvis närmat sig det katastrofala. Det statsfinansiella läget har successivt förvärrats och ledde hösten 1956 till en sammanbrottsliknande situation.

Orsakerna till detta var den snedvridna ekonomiska planeringen. Man satsade efter kommunistiskt mönster redan från början helt på tungindustrien. Konsumtionsindustri och lantbruk negligerades, vilket redan detta var betänkligt. Än värre blev det när Sovjetunionen krävde en snabb uppbyggnad av rustningsindustrien. För tungindustriprogrammet krävdes investeringskapital som kunde bindas på lång tid, då omloppstiden för kapitalet i denna industrigren är förhållandevis lång. Beträffande rustningsindustrien kom kapitalet i stort sett inte tillbaka, eftersom ryssarna lade beslag på största delen av vapnen utan att — med få undantag — betala något för dem. Investeringarna måste därför huvudsakligen göras på krediter och till slut var alla kreditmöjligheter uttömda. Under tiden kom pengarna ut i marknaden utan att det fanns motsvarande konsumtionsvaror att köpa. Inflationen steg med förskräckande hastighet.

Utrikesekonomiskt satt Polen tidigare i Sovjets skruvstäd. Landet

tvingades att leverera varor till uppseendeväckande underpris till Sovjet och tyckes ha varit föremål för formlig utsugning. Till Gomulka's ära hör att han gjort slut på detta system och i allt väsentligt lyckats basera handelsavtalen med öststaterna på världsmarknadspri- ser. Han har också lyckats skaffa krediter både i Öst och Väst till sitt bankruttmässiga företag, även om de ännu är otillräckliga. Det förefaller också som om han lyckats göra slut på Sovjets absoluta dominans i Komekon och fått det mera till ett samarbetsorgan för öststaterna till skillnad mot dess tidigare karaktär av ett sovjetiskt kolonial- ministerium.

Det är alltid vanskligt att sia om ekonomiska framtidsutsikter. All-

deles särskilt vanskligt är det då det gäller länder med en så labil ställning som Polens. Så mycket torde man dock kunna säga, att framtiden inte ser direkt katastrofal ut. Snarare kan man tala om en liten ljusning, åtminstone på utrikesekonomiens område. Situationen som helhet är dock allt annat än ljus. Särskilt oroande är det oeffertliga tillståndet på arbetsmarknaden och brytningen mellan kvardröjande marxistiska verksamhetsformer och mera fria former. Polen kommer att få balansera mellan många faror och fallgropar, där ett feltramp snabbt kan leda till förnyade bakslag. — Under oktober och november har på nytt förmärkts en hårdnande politik mot liberaliserande strömningar.